

Антарктида материгі

Антарктида (грекше :анти- қарсы, Арктикаға қарама-қарсы) - Жер шарының оңтүстік полюс аймағында орналасқан материк. Ол Жердегі ең суық, ең биік (мұз жамылғысымен есептегенде) және тұрақты халқы жоқ жалғыз материк. Антарктиданың ерекшелігі - оның дерлік барлық аумағы қалың мұз қабатымен жабылған.

1. Географиялық орны және шеткі нүктелері

- **Ауданы:** 14 млн км² (қайраңдық мұздықтарды қоса есептегенде).
- **Орналасуы:** Материктің орталығы шамамен Оңтүстік географиялық полюспен сәйкес келеді. Ол түгелдей дерлік Оңтүстік поляр шеңберінің шегінде орналасқан.
- **Ерекшелігі:** Антарктида басқа материктерден орасан зор мұхит айдындары арқылы бөлініп жатыр, бұл оның қатаң климатының қалыптасуына негізгі себеп болды.

Шеткі нүктелері

Антарктида полюс айналасында орналасқандықтан, оның нақты "солтүстік", "шығыс", "батыс" шеткі нүктелері емес, **ең солтүстікке** созылған нүктесін анықтайды.

Бағыты	Нүкте атауы
Ең солтүстік	Прайм-Хед мүйісі (Антарктида түбегі)
Оңтүстік	Оңтүстік полюс (материктің орталығы)

2. Ашылуы және зерттелуі

Антарктида — ең соңғы ашылған материк.

- **Джеймс Кук (XVIII ғасырдың екінші жартысы):** Ағылшын теңізшісі Оңтүстік поляр шеңберінен бірнеше рет өтті, бірақ қалың мұзға байланысты материктің өзіне жете алмады. Ол "бұл жерлер ешқашан зерттелмейді" деген қорытынды жасаған.
- **Фаддей Беллинсгаузен мен Михаил Лазарев (1820 ж.):** Ресейлік экспедиция Антарктидаға алғашқы болып жақындап, оның жағалауын көріп, материктің бар екенін дәлелдеді. Бұл күн Антарктиданың **ресми ашылған күні** болып саналады (1820 жыл, 16/28 қаңтар).
- **Роберт Скотт, Руаль Амундсен (XX ғасырдың басы):**
 - **Руаль Амундсен (1911 ж. 14 желтоқсан):** Жер шарының Оңтүстік полюсіне алғаш жеткен норвегиялық экспедиция басшысы.

- **Роберт Скотт (1912 ж. қаңтар):** Оңтүстік полюске екінші болып жеткен британдық зерттеуші, қайтар жолда қаза тапты.
- **Халықаралық зерттеулер:** Жүйелі және тұрақты ғылыми зерттеулер 1957 жылы Халықаралық геофизикалық жылдан бастап жүргізіліп келеді.

3. Жағалауындағы теңіздер және ішкі сулары

Антарктиданы шайып жатқан сулар шартты түрде **Оңтүстік мұхит** деп аталады. Бұл сулар Атлант, Үнді және Тынық мұхиттарының оңтүстік бөліктері.

- **Ірі теңіздері:**
 - **Уэдделл теңізі**
 - **Росс теңізі** (ең ірі қайрандық мұздықтар осында орналасқан).
 - **Беллинсгаузен теңізі**
 - **Амундсен теңізі**

Ішкі сулары

- **Өзендер:** Материктің өзінде тұрақты өзендер жоқ. Жаз айларында жағалаудағы мұзсыз жерлерде (шұраттарда) уақытша ағып кететін еріген қар суларынан құралған қысқа өзеншелер пайда болады.
- **Көлдер:** Материкте жалғыз тұщы су көлі — **«Восток» көлі** мұз астында орналасқан. Ол 4 км қалың мұз қабатының астында жатқан әлемдегі ең ірі мұз асты көлі.

4. Климаты

Антарктида — Жер шарының **суықтық полюсі**. Оның климаты полярлық континенттік болып келеді.

- **Температура:** Жер шарындағы ең төмен температура осы жерде тіркелген:
 - **«Восток» станциясы:** -89 (1983 ж. шілде).
 - Қыс айларында орталық аудандарда орташа температура -60-тан -70-қа дейін.
 - Жазда (қаңтарда) орталықта -30С шамасында, жағалауда 0С-қа дейін көтеріледі.
- **Желдер:** Материктің ішкі бөлігінен суық ауа массаларының жағалауға қарай жылжуынан **ағынды желдер** соғады. Бұл желдердің жылдамдығы 50-60 м/с-қа, кейде 90 м/с-қа дейін жетеді.

- **Жауын-шашын:** Жауын-шашын тек қар түрінде түседі. Орталық бөлігінде жылдық мөлшері 50мм-ден аз, сондықтан бұл аймақ **арктикалық шөл** болып саналады.

5. Табиғат зоналары

Антарктида материгінің өсімдіктер мен жануарлар дүниесі өте кедей, ол негізінен жағалаудағы мұзсыз аудандарда (шұраттарда) және мұхит суларында шоғырланған.

Өсімдіктер дүниесі (Антарктикалық шөл зонасы)

- **Құрлықта:** Мұзсыз жерлерде (шұраттарда) тек төменгі сатылы өсімдіктер кездеседі:
 - **Мүктер мен қыналар:** Тастардың бетін жауып өседі.
 - **Гүлді өсімдіктер:** Антарктида түбегінің солтүстік бөлігінде ғана гүлді өсімдіктердің **10 шақты түрі** (мысалы, Антарктикалық тассаяқ және Антарктикалық қоңырбас) кездеседі.
- **Теңізде:** Фитопланктон көп, бұл теңіз жануарларының қорегі.

Жануарлар дүниесі

Антарктиданың жануарлар әлемі теңіздік ортамен тығыз байланысты.

- **Құстар:**
 - **Пингвиндер:** Материктің символы. Император пингвині, Адели пингвині — жағалауда колония құрып өмір сүреді.
 - **Дауылпаздар (Буревестниктер):** Оңтүстік жарты шардың суық суларында кең таралған.
- **Сүтқоректілер:**
 - **Итбалықтар:** Уэдделл итбалығы, теңіз пілі, теңіз қабыланы. Олар көбіне мұз бетінде жатады.
 - **Киттер:** Оңтүстік мұхит суында криль (ұсақ шаян) көп болғандықтан, көк кит, горбач сияқты ірі киттер мекендейді.
- **Криль:** Шаян тәріздес ұсақ жәндік. Оңтүстік мұхиттың негізгі биологиялық қоры және пингвиндер, киттер, итбалықтардың басты қорегі.

Антарктида — Жер шарының ең қатал материгі. Оның мұз жамылғысы тұщы судың әлемдік қорының 80%-ын құрайды. Оның ерекше климаты мен оқшаулығына қарамастан, Антарктиданың жағалауындағы суық теңіздер бай биологиялық ресурстардың көзі болып табылады. Материк бүгінде ғылыми зерттеулер үшін маңызды халықаралық аумақ болып саналады.